

**ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ДОХИЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ**

ЛЕКСИЯ

Аз фаннӣ ҳуқуқи граждани

**Мавзуи №13: Уҳдадорихое, ки дар натиҷаи зараррасонӣ ба вучуд
меоянд.**

вакт 3 соат:

лексия 2-соат:

семинар 1-соат:

**Дар ҷаласаи кафедраи фанҳои ҳуқуқи
граждани муҳокима ва тасдиқ шудааст.
Протокол №__ аз _____**

Душанбе – 2020

Накшай кор:

- 1. Тавсифи умумии ухдадорихое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба вучуд меоянд.**
- 2.Шартҳои ба вучуд омадани ухдадори аз расонидани зарар.**
- 3.Чавобгари барои зараре, ки бо санади хокимияти расонида шуда аст.**
- 4.Чавобгари барои зараре, ки аз тарафи ноболигон ва шахрвандони қобилияти амалқуниашон бекоркарда-шуда расонида шудааст.**

Адабиётҳо

1. Сарқонун (конститутсия)-и Ҷумҳурии тоҷикистон аз 6-ноябри 1994с бо тағироту иловаҳо.
2. Қитоби дарсии ҳуқуқи граждани қ.1-2 душанбе «ЭР-граф» 2007с ҳфйати муаллифон.
3. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон қ. 1-2.
4. Комментарий к гражданскому кодексу Российской Федерации ч. 1-2 Москва 1998г.

ҚС1.Тавсифи умумии ухдадорихое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба вучуд меоянд.

Ухдадорихое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба вучуд меоянд дар илми ҳукуки граждани яке аз ухдадорихои мураккаб, кадима ва хеле муҳим ба шумор мераванд. Мураккабии чунин ухдадорихо дар он зоҳир мегардад, ки ба доираи васеи масъалаҳое дахл мекунанд, ки ҳалли онҳо ба хусусиятҳои хоси назар ба масъалаҳое, ки дар муносибатҳои шартномави ҷой доранд, фарқ мекунанд. Дар он масъалаҳои аз назари илми басо вазнин (масалан, асосҳои ҳуқуқвайронкуни, ҷавобгари асосҳои ба вучуд омадани он, мафҳум ва ҳелҳои зарар, хатар, товони зарар ва ғайра) арзи вучуд доранд. Заррар расонида шуд аммо шахси зараррасон бегуноҳ аст ё гуноҳи у вазнин нест, аммо шахси ҷабрдида бегуноҳ зарар дид. Манфиати кадоме аз онҳо мавриди ҳифз қарор гирад?

Ухдадорихое ки дар натиҷаи расонидани зарар ба вучуд меоянд, ба чунин шоҳаи ҳукуки граждани дохил мешаванд, ки дар он масъалаи асл ба масъалаҳои Амалия пайвастагии зич дошта, меъёрҳои ҳуқуқии ин ухдадорихо бо максоди ҳифз намудани манфиатҳои ҳеҷии шаҳрвандон, шахсони ҳукуки ва дигар субъектони граждани нигаронида шудаанд.

Ин мумкин аст дар натиҷаи ҳолатҳои ғавқулода, рафторҳои бееҳтиётна, ғавқулияти беназорати ё амалҳои қасдона ва ғайра ба миён ояд. Дар чунин мавридҳо бояд муайян қарда шавад, ки ки товони зараро бояд диҳад? Аз ҳамин ҳолатҳои зараровар ва ноговор эмин нигоҳ доштани ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, манфиатҳои молумулки ва ғайримолумулкии шаҳрвандон ва ташкилотҳо, эҳтиёт ба кумаки ташкилотҳои сугуртави, нафақаи иҷтимоӣ ва ғайра дохил мешавад. Барои ба натиҷаи дилхоҳ ноил шудан лозим аст, ки воситаҳои гуногуни ҳукуки истифода қарда шавад. Яке аз ҳамин воситаҳо меъёрҳои ухдадорихое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба вучуд меоянд ҳисобида мешавад. Бинобар он омӯхтан таҳл ил намудани асосҳои ба вучуд омадани чунин ухдадорихо бо максад мувофиқ аст. Чунин ухдадори ба ухдадорихои қадима дохил мешаванд, ки дар ҳукуки Рим ҷой доштанд ва пас дар қонунҳои граждании Германия, Шведсария, Австрия, Франсия ва инчунин Руссия пешбини шуда буданд.

Зарар на танҳо дар натиҷаи рафторҳои ғайри қонуни ба миён меояд, балки дар натиҷаи содир нақардани ҳаракатҳое, ки мувофиқи талаби қонун бояд содир қарда мешуд ба миён меояд. Масалан вақте, ки шахс дар наздикии роҳи оҳан рафтуо меқард ё истироҳат менамуд, дид, ки роҳи оҳан вайрон шудааст ва қатора наздик омада истодааст, аммо барои пешгири намудани фалокати зарар қорачуи нақард. Шахс мебинад, ки суҳтор оҳиста оҳиста забона мезанад, метавонист ҳомуш қунад, аммо беаҳамияти , бемасъулияти зоҳир намуд ва ғайра. Бинобар он, дар ҳолати ба миён омада бояд муайян қарда шавад, ки;

1. Дар рафтори шахс (шахсони) зарар расонида асосҳои ҳуқуқшикани ҷой дорад;
2. Дар ҷунин ҳуқуқшикани, ки гунаҳкор аст ва ҷавобгари ба уҳдаи ки гузошта шавад ва гайра. Муайян намудани ҷунин асосҳои ҷавобгари муракабҳои дорад. Аммо катъи назар аз ин муракабҳои бояд ҷунин асосҳо муайян карда шавад.

ҶС2 .Шартҳои ба вучуд омадани уҳдадори аз расонидани зарар.

Вобаста ба асосҳои ба вучуд омадани уҳдадорихо ду намуди уҳдадори – уҳдадории шартномави ва гайришартномави, инҷунин ҷавобгарии шартномави ва гайришартномавиро фарқ мекунад.

Ҷавобгарии гайришартномавиро ҷавобгарии деликти меноманд.

Ҷавобгарии шартномави ин ҷавобгарие, ки дар ҳолатҳои иҷро накардани уҳдадори дар воқеъ байни тарафҳо вучуддошта ба миён меояд.

Мувофиқи пешниҳоди В.В. Витрянский асоси ҷавобгарии граждани бояд ягона ва умумӣ – яъне вайрон кардани ҳуқуқи субјективии граждани бошад. Агар ин пешниҳодро ба уҳдадорихое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба миён меоянд, татбиқ намоем, асоси он-факти расонидани зарар мешавад. Бо вучуди он муаллиф кайд менамояд. ки гайр аз асос қонун шартҳои ба вучуд омадани ҷавобгариро пешбини намудааст. Аммо ҳуди муаллиф танҳо шартҳои ба мо маълумро номбар кардааст ҳалос. Е. А. Суханов пешниҳоди В.В. Витрянскийро диққатҷалбкунанда номида, афзудааст, ки он исботро талаб менамояд. Аммо исботи онро муаллиф пешниҳод накардааст. Ин бахс аз давраҳои қадим маълум буда, таърихи басо тулонӣ дорад. Дарадабиёт доир ба ин масъала фикрҳои ҷолиби диққат ғуфта шудаанд.

Ҳоло шартҳои зерин қабул шудаанд;

1. Мавҷуд будани зарар.

Зарари расонидашуда, яъне дар воқеъ мавҷудияти зарар яке аз асоси ба вучуд омадани уҳдадорихои деликти мебошад.

Дар мавриди ҷой доштани зарар ҷунин уҳдадори ба вучуд намеояд. Мувофиқи талаби қонун (м. 1079 қ) зарар ба саломати молу мулкӣ давлат, шахрванд, шахси ҳуқуқи, ноҳия, дигар воҳиди марзию маъмури расонида мешавад.

Оқибати молумулкӣ ё гайри молумулкӣ, ки дар натиҷаи расонидани осеб ё нобуд намудани молу мулк, инҷунин дар мавриди осеб дидани саломати ё ҳаёти шахрванд ба миён меояд, зарар номида мешавад.

Зарар ба молу мулк дар шакли расонидани осеб, кам шуда, паст гардидани арзиш, нуксондор шудани шакл ва намуди мол ё нобуд шудани молу мулк ва гайра расонида мешавад.

Рафтори зиддиконунии шахси зараррасон.

Рафтори зидди конунии шахси зараррасон зидди конуни дониста мешавад, агар талаби меъёрҳои ҳукуки инчунин ҳукуки субъективии шахс вайрон карда шавад. Рафтори зиддиконуни, ки боиси зарари молумулки ва гайри молумулки гардида аст бояд барқарор ва чуброн карда шавад. Зарар мумкин аст натиҷаи рафтори зидди конуни ё содир накардани рафтори муайян бошад. Масалан, шахс мебинад, ки шахсе дар об гарк шуда истодааст. Он шахс метавонист шахси гарк шуда истодаро начот диҳад. Аммо у ин корро намекунад. Меъёрҳои ҳукуки граждани ба он равона карда шудаанд, ки оқибати зарари расонидашударо бартараф намоянд. Бинобар ин дар ҳар маврид муайян кардан мумкин аст, ки оё ҳаракати гайри конуни чой дорад ва ба он ки гунаҳкор аст? Баъзан дар мавриди содир намудани ҳаракати конуни ҳам мумкин аст зарар ба миён ояд. Дар чунин маврид агар рафтори шахс рафтори конуни бошад товони зарар руёнида намешавад. Масалан зараре, ки хангоми мудофияи зарури расонида мешавад. Ё ин ки дар натиҷаи амалиёт сухторхомушқунандагон ба молу мулк зарар расонида бошанд ва агар рафтори онҳо дар доираи қоидаҳои сухторхомушқуни бошад товони зарар чуброн карда намешавад.

3. Будани алокаи сабаби Ин поблема дар илм бо таври хеле мураккаб мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Ба масъала хислати фалсафи додаанд. Аммо ин масъала дар ҳуқуқ дорой аҳамияти махсус буда, хусусиятҳои хоси ҳудро дорад. Дар ҳаёт ягон ҳодиса бе сабаб ба миён намеояд. Алокаи сабаби ин масъалаи таҳмини ё гумоннок набуда, дар табиат ва ҷамъият объективона, яъне воқеан арзи вучуд дорад. Дар баъзе сарчашмаҳо таҳлил ва зарурати ин масъаларо барои муайян намудани ҷавобгарии шахси зараррасон рад намоянд ҳам, дар оқибат мавриди ҳулосабарори муаллифони ҳуди ҳамон ақида беасос будани ақидаи ҳудро эътироф намудаанд.

Ғуноҳ

Мафҳуми ғуноҳ аз масъалаҳое, ки ба он вобастаанд, дар илми ҳукуки граждани бахшнок аст ва солҳои тӯлони боқи мондааст. **Дар адабиёти илми ғуноҳ гуфта, муносибати руҳии шахсро нисбат ба рафтор ва оқибати он дар шакли қасд ё бееҳтиётна меноманд.** Чунин мафҳум аз солҳои дерин арзи вучуд дорад. Мувофиқи ақидаи илми навин маънидод намудани ғуноҳ чун муносибати руҳии ҳуқуқвайронқунанда нисбат ба рафтор ва оқибати он аз ҳақиқат дур аст. Масъалаи гунаҳкор ё бегуноҳ буданро дар асоси муносибати

шахс доир ба фаъолият, иҷрои вазифа ва ухдадорихояш ҳал намудан мувофиқи мақсад аст.

Мувофиқи м. 432 КГ гуноҳ дар ду шакл; қасд ё бееҳтиётна зоҳир мегардад. Дар навбати худ бееҳтиёти мумкин аст дар намуди оддӣ ё беэҳтиётии дағалона ифода ёбад. Чи тавре, ки қайд карда шуд, гуноҳ ба ҳолатҳои руҳие, ки дар шуури инсон ба амал меояд, вобаста аст.

Дар соҳаи ҳуқуқи граждани чунин шакли гуноҳ кам ба назар мерасад, аммо ҷой дорад. Умуман дар ҳуқуқвайронкунии граждани зиёдтар гуноҳ дар шакли беэҳтиётна ҷой дорад. Шахс қасдан, дониста ҳуқуқшикани накунад ҳам, аммо дар рафтори ӯ беэҳтиётӣ, бемулоҳизагӣ ҷой дорад. Ин хусусиятҳо ҳам ба беэҳтиётии оддӣ ва ҳам ба беэҳтиётии дағалона хос аст. Дар қонун фарқияти ин намудҳои беэҳтиётӣ пешбини нашудааст. Дар ҳар ҳолат суд бояд муайян намояд, ки беэҳтиётии оддӣ ё беэҳтиётии дағалона ҷой дошт.

ҶС.3. Ҷавобгари барои зараре, ки бо санади ҳокимияти расонида шуда аст.

Ҷавобгари ташкилот барои зараре, ки аз ҷониби корманди он ҳангоми иҷрои вазифаҳои хизмати расонида мешавад, ки доир ба ин масъала дар боло Сухан рафт, қоидаи умумие аст доир ба ҷавобгари ташкилот дар ҳама ҳолатҳо бо вучуди он на дар ҳама ҳолатҳои амали хизмати корманд, ташкилот мувофиқи қоидаи умумӣ ҷавобгӯ аст. Ғайр аз ин, қонун хусусияти фаъолият ваа функцияи ташкилотро ба назар мегирад, ки дар мавриди ба амал баровардани он агар зарар расонида шавад ташкилот мувофиқи қоидаҳои махсус ҷавобгар дониста мешавад. Чунин ҷавобгарӣ яке аз намуди махсуси ҷавобгари деликтӣ ба ҳисоб меравад. Яке аз хусусиятҳои чунин ҷавобгарӣ аз он иборат аст, ки ба сифати шахси зараррасон мақомоти давлатӣ ё шахси мансабдоре, ки ваколати ҳокимиятӣ дошта, дар асоси ваколат ва иҷрои функцияҳои ҳокимиятии ба ӯ додасуда амал мекунад. Дар чунин мавридҳо Сухан дар бораи ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ, шохаҳои ҳокимияти давлатӣ, қонунбарор иҷроия ва судӣ, инчунин мақомоти ҳокимияти маҳалӣ, ки мувофиқи қонун функцияҳои муайяни ҳокимиятро иҷро менамоянд, меравад.

Мафҳуми шахси мансабдор дар моддаи 314 КҶ пешбинӣ шудааст. Мувофиқи он шахси мансабдор гуфта шахсери меноманд, ки ба таври доимӣ, муаққатӣ ё ваколати махсус вазифаи намояндаи ҳокимиятро ба ҷо меоварад ё вазифаи ташкилию- амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муссиаҳои давлатӣ, дигар мақомот, инчунин дар Қувваҳои Мусаллаҳи ҷумҳурӣ, дигар қушунҳо ва ҷузъу томҳои ҳарбии ҷумҳурӣ анҷом медиҳад. Шахсоне, ки барои иҷрои бевоситаи салоҳияти мақомоти давлатӣ мансабҳои муайяннамудаи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳои ҷумҳуриро ишғол менамоянд.

Он мақомоте, ки ваколоти ҳокимиятӣ надоранд, мувофиқи қоидаи умумӣ ҷавобгар доништа мешаванд.

Расонидани зарар аз тарафи мақомоти ҳокимият мумкин аст дар мавриди қабули санади ҳуқуқӣ да шакли фармон, дастурамал, супориш, низомнома ва ғайра зоҳир гардад. Рафтори зарарноки шахси мансабдор бошад, дар амали ғайриқонунии онҳо ё супориш, амри даҳонӣ ё хаттии онҳо, ки бо сабаби характери хатмӣ доштан аз тарафи шахрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ ба иҷро расонида мешавад, ифодаи худро меёбад.

Рафтори ғайри қонуний натавонӣ дар мавриди ба таври дахлдор аз тарафи мақомот ё шахси мансабдор амали нагардонидани ваколоти ҳокимиятӣ ифодаи худро меёбад, балки дар мавридҳои аз тарафи онҳо иҷро накардани вазифа ва ваколоти дахлдор, иҷро накардани фаъолияти муайян, масалан, ғайри талаби қонун надодани иҷозати лозимӣ, надодани ҳуҷҷат, рад кардани талаби қонунӣ, рад кардани қайди давлатӣ, ки боиси ба миён омадани зарар мегардад. Агар фарз намоем, ки санади мақомоти ҳокимиятӣ қонунӣ аст, барои ба зиммаи онҳо гузоштани ҷавобгарӣ ва ҷуброни зарар лозим аст, ки аввало санад аз тарафи онҳо қабул гардида бояд ба тариқи судӣ бекор доништа шавад.

Санадҳои меъёрӣ мумкин аст аз тарафи суд безътибор доништа шавад, агар дар қонун пешбини шуда бошад. Мақомотҳои ҳокимият бояд фаъолияти худро мувофиқи талаби қонун ба амал бароранд. Хусусияти ҷавобгариҳои мақомоти ҳокимият ва шахсони мансабдор дар он ифода меёбад, ки фаъолияти онҳо хислати ҳокимиятӣ- маъмурӣ дошта, аз нигоҳи ҳуқуқи хислати хатмиро доранд. Агар фаъолияти онҳо ба талаби қонун мувофиқ набошад, бояд ғайриқонунӣ доништа шаванд. Аммо аз сабаби хислати ҳокимияти доштан одатан рӯпӯш мемонанд.

Агар зарар дар доира фаъолияти мақомоти ҳокимият расонида нашуда, дар доираи фаъолияти хоҷагӣ ё техникӣ ва ғайра расонида шавад, мувофиқи талаби моддаи номбурда ҷавобгарӣ ба миён намеояд ва бояд ба тарзи умуми ҷавобгар доништа шавад.

Зараре, ки тавассути амал ё беамалии ғайриқонунии шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ дар соҳаи маъмурӣ расонида шудааст, аз ҳисоби маблағҳои пули дар ихтиёри ҳамон мақомот қарордошта ҷуброн карда мешавад. Ҳангоми нокифоя будани онҳо зарар ба таври иловагӣ аз ҳисоби давлат ҷуброн карда мешавад.

ҶС4. Ҷавобгари барои зараре, ки аз тарафи ноболигон ва шахрвандони қобилияти амалкунияшон бекоркарда-шуда расонида шудааст.

Дар ӯҳдадорихои деликтӣ ҷуброн намудани товони зарар одатан мувофиқи қоидаи умумӣ ба зиммаи шахсе, ки қобилияти амалкунии пурра дорад, гузошта

мешавад. Аммо дар ҳаёт ҳолатҳое мешавад, ки зарар аз тарафи шахсони хурдсол, қисман қобилияти амалкуни дошта, инчунин шахсоне, ки моҳияти рафтори худро фаҳмида, назорат карда наметавонанд ва ғайра расонида мешавад. Дар чунин ҳолатҳо ўҳдадорихои деликтӣ мувофиқи қоидаҳои махсус ба миён меоянд;

1. Ҷавобгарӣ барои зараре, ки аз ҷониби ноболиғони то сини 14-сола расонида шудааст.

Нобалиғони то сини 14-сола барои зараре, ки расонидаанд, ҷавобгар Буда наметавонанд. Шахсони хурдсол то, 14-сола ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд;- 1) то 6-сола ва 2) аз 6-сола то 14-сола. Дар сарчашмаҳо омадааст, ки ин шахсон қобилияти амалкунии пурра надоранд. Ин шахсон яъне шахсони аз 6 то 14-сола дорои қобилияти амалкунии ҳади ақал (минималӣ) Буда, қобилияти бастанӣ аҳдҳои дар қонун пешбинишударо доранд. Вале шахсони аз 6 то 14-сола дорои қобилияти амали пурраи рафторҳои ғайриқонуниро надоранд. Аз он сабаб, ки онҳо дараҷаи муайяни зехнӣ дошта бошанд ҳам, оқибати амал ва рафторҳои худро пурра ва ҳарҷониби эҳсос карда ва фаҳмида наметавонанд. Зеро таҷрибаи кофии ҳаётӣ ва иродаи кавии пухта надоранд.

Бинобар ин зараре, ки аз тарафи онҳо расонида шудааст, падару модари онҳо, шахсони ба фарзанди қабулкарда, васиёни онҳо ҷавобгаранд, рафтори ғайриқонунии онҳо дар дуруст ва мувофиқи мақсад ба тарзи дахлдор тарбия карда натавонистани кӯдак, ба рафторҳои он ба тарзи дахлдор назорат карда натавоништан ва иҷро накардани вазифаҳои худ, ки дар қонуни оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбини карда шудааст, ифода меёбад. Падар ва модар қатъи назар аз он ки дар як ҷой ё ҷудо зиндаги мекунанд, ҳарду бояд ба тарбияи кӯдак иштирок намоянд.

**Муаллими кафедраи фанҳои
ҳуқуқӣ граждании Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон
Лейтенанти калони милитсия**

Давлатзода Ҳ.М.,